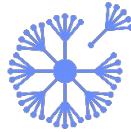

Gazeteciler, TV Habercileri,
Pod Yayıncıları ve Sivil Toplum Örgütleri için

**Engelli Kadınlarla İlgili
Haber ve Röportaj Yaparken
Bilinmesi Gerekenler Rehberi**

Selen DOĞAN

UÇAN SÜPÜRGE
KADIN İLETİŞİM VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ

Nisan 2023, Ankara

Engelli Kadınlarla İlgili Haber ve Röportaj Yaparken Bilinmesi Gerekenler Rehberi

UÇAN SÜPÜRGE
KADIN İLETİŞİM VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, Nisan 2023

www.ucansupurge.org
info@ucansupurge.org
facebook.com/ucansupurgeder
twitter.com/ucansupurgeder
instagram.com/ucansupurgeder
linkedin.com/company/ucansupurgeder
pinterest.com/ucansupurgeder

Bu rehber, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteğiyle üretilmiştir. Bu rehberin içeriğinden yalnızca Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

Başlarken...	1
Engellilik nedir, engelli kimdir?	2
Engellilere karşı ayrımcılık	3
Engelli kadınlar ve kız çocuklar	6
Engelli gençler	8
Engelli çocuklar	9
Engelli yaşlılar	10
Engelli kadınların insan hakları için yasal dayanaklar	11
Medyada engelliliğin temsili ve engelli kadınlar	13
Kapsayıcı bir medya için ipuçları	18
Görsel kullanımıyla ilgili uyarılar	20
Haber diliyle ilgili uyarılar	20
Etik ilkeler	22
Mini sözlük	23

Başlarken...

Bu kılavuz; alışlagelmiş tarzda habercilik yapan basın yayın kuruluşları başta olmak üzere, alternatif gazetecilik platformları, bağımsız haber üreten yurttaşlar, sosyal medyaya içerik hazırlayanlar, podcast üretenler, medyayı etkin kullanan sivil toplum örgütleri, kapasite geliştirme kurumları, mali destek sağlayan donörler, günümüzdeki giderek çeşitlenen ve yaygınlaşan iletişim araçlarında bilgi ve haber paylaşanlar için bir başvuru kaynağı olması amacıyla hazırlandı.

Kadınların iletişim araçlarına, bilgiye erişimi ve haber alma hakkını tam ve eşit biçimde kullanması toplumun erkek bireylerinin bu araçlara erişimi kadar zahmetsiz değil. Engelli kadınlar da hem kadın hem engelli olmaktan kaynaklı çifte ayrımcılığa maruz kaldıkları, düşünce ve ifade özgürlüğünden yararlanmada daha dezavantajlı oldukları için medyaya erişimleri de kısıtlı.

Engelli kadınlar medyayı bir savunuculuk alanı ve aracı olarak kullanmak üzere güçlenme ve ağ kurma fırsatlarına yeterince erişemiyor. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sağlamcı bakış açısı bunun başlıca sebepleri. Gerek engellilikten kaynaklı erişim zorlukları gerekse toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kaynak ve fırsatlara erişimin kısıtlanmış olmasından dolayı kadınlar örneğin teknolojiyle daha geç tanışmakta, gündelik yaşamı kolaylaştıracak araç gereçleri daha geç edinmekte veya hiç edinememekte.

Bu kılavuz, engelli kadınların sorunlarını, önceliklerini, taleplerini, kazanımlarını, maruz bırakıldıkları ayrımcılık, şiddet ve tüm diğer hak ihlallerini gündeme taşıırken haberci ve yayıncıların engellilikle ilgili doğru bilgilenmelerine, toplumda yaygın olan klişe ve önyargılarla değil hak temelli bir anlayışla haber üretmelerine katkıda bulunuyor. Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği bu kılavuzla engelli kadınların medyadaki temsilini iyileştirecek ve güçlendirecek adımları teşvik ediyor.

Çünkü cinsiyetçi ve sağlamcı olmayan, eşit, erişilebilir ve kapsayıcı bir medya mümkün!

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği

Engellilik nedir, Engelli kimdir?

1

Engellilik, henüz doğmadan önce veya doğum sırasında ortaya çıkabilen, ya da yaşamın bir döneminde bir nedene bağlı olarak gerçekleşen yeti ve uzun kayıbdır.

2

Doğum öncesi gelişim ve doğuma bağlı olumsuzlukların yanı sıra; salgınlar, endemik hastalıklar, çatışma, savaş ve işgaller, doğa felaketleri, ev, iş ve trafik kazaları, intihar, göç ve yerinden edilme, madde kullanımı, askerlik, yoksulluk, gıda güvensizliği, sağlık politikaları, yanlış aşılama, bilgisizlik, ataerkil kültür, çocuk yaşta evlilik, ev içi şiddet, yaşlanma, hava ve su kirliliği, iklim krizi gibi faktörler engelliliğe sebep olabilir. Kapitalizm, ırkçılık ve neo liberal politikalar da doğrudan veya dolaylı engellilik sebebidir.

3

Engelliler en geniş azınlık grubudur; dünyada bir milyar civarında engelli insan vardır. Engellilik, sınıf, cinsiyet, ırk, etnik köken ve cinsiyet kimliği de dahil olmak üzere çeşitliliğin bir parçasıdır.

4

Engellilik bir fiziksel gerilik, aşırılık, kusurluluk veya yetersizlik değil, bedenle ilgili üretilmiş kültürel bir durumdur. Bir başka deyişle, çeşitli fiziksel ve zihinsel farklılıkları bulunan kişilerin engelli veya “engellenen” olması, toplumların bakış açısı, kültürel kodlar, önyargılar, hizmet sunumunda, ürünlerde, politikalarda ve toplumsal yaşamın her alanında “sağlam” ve “sağlıklı” görülmeyen kişilerin hesaba katılmamasıdır.

5

Engellilerin karşı karşıya kaldığı sorunların asıl nedeni, temel insan hakları yaklaşımının yerine merhamet ve hayırseverliğin ön planda tutulması, sağlamcı bakış açısının egemen olmasıdır. İnsan hakları yaklaşımının yerleşmesini engelleyen ise engellilerin bir hak öznesi olarak değil, bir merhamet nesnesi olarak görülmesi ve kamu politikalarının da bu bakış açısıyla kurulmasıdır.

Sağlamcılık

Engelli olmayanların engelli bireylerden daha üstün olduğuna dair önyargılı inancı ifade eder. Bu anlayış engelli bireylerin dışlanmalarına, damgalanmalarına, izole edilmelerine, ayrımcılığa uğramalarına ve mikro saldırılara maruz bırakılmalarına yol açar.

Engelli kişiler, tüm diğer insanlar gibi hakları olan yurttaşlardır. Bu hakların hayata geçirilmesi için, diğer herkes gibi, yasal düzenlemelere, kapsayıcı ve bütünlüklü politikalara, erişilebilir hizmetlere ve toplumsal desteğe ihtiyaç duyarlar.

Engellilere Karşı Ayrımcılık

Engelliler damgalanma ve ayrımcılığa karşı savunmasızdır. Ayrımcılığı ortaya çıkaran ise;

- bilgi eksikliği, örgütsüzlük
- farklı olana duyulan korku, nefret ve önyargı
- engelliliğin bulaşıcı olduğu varsayımı
- dinsel ve kültürel görüşler, aile öğretileri
- yoksulluk, sosyal desteksizlik
- sosyal izolasyon
- destek ve hizmetlerin yetersizliği
- veri ve kanıtların bulunmaması
- insan hakları ve toplumsal cinsiyet bakış açısının olmamasıdır.

Engelli toplumu, aynı özellikleri gösteren, dolayısıyla aynı ihtiyaçlara sahip kişilerden oluşmaz. Örneğin görme engelli yaşlı bir kentli kadın ile ortopedik engelli genç bir işsiz erkeğin veya işitme engelli mülteci bir kız çocuk ile nadir hastalığı olan transseksüel bir kadının sorunları ve öncelikleri birbirinden farklıdır.

İhtiyaç ve önceliklerin; **yaşa, toplumsal cinsiyete, coğrafyaya, kente, varlıklı veya yoksul olmaya, iş ve meslek sahibi olmaya veya işsizliğe, içine doğduğumuz aileye ve kültürü göre farklılaştığı, taleplerin çeşitlendiği ve değişebileceği** unutulmamalıdır.

15 yaş ve üstünde kişiler arasında engellilik ile yaşamak durumunda olan kişi sayısını Dünya Sağlık Araştırması (World Health Survey) 785 milyon (% 15.6)

olarak belirtirken, Küresel Hastalık Yüğü (Global Burden of Disease) çalışması bu sayıyı yaklaşık 975 milyon (% 19.2) olarak tahmin etmektedir.¹

Birleşmiş Milletler raporları, engelli kız çocukların ve genç kadınların engelli olmayan kadınlara ve kız çocuklara göre 10 kat daha fazla şiddetle karşı karşıya geldiğini belirtmektedir.²

Dünyanın hemen her yerinde engelliler önyargı ve ayrımcılıkla karşılaşmakta ve yaşadıkları toplumların ekonomik, sosyal ve politik alanlarından genellikle dışlanmaktadır. Yoksul ülkelerde engellilerin en yoksul kesimi oluşturmalarının temel nedeni bu dışlayıcı tutumdur.

Kamu politikaları kadın, çocuk, yaşlı vb. gruplar için oluşturulurken, engellilerin de toplumun bir parçası olarak bu grupların içinde yer aldığı gözden kaçırılmamalı, engelli kadın, engelli çocuk, engelli genç ve engelli yaşlılar gibi tüm kesimler için hak temelli bir yaklaşım odağında özel önlemler alınmalıdır. **Erişilebilirlik**, **evrensel tasarım** ve **makul düzenleme** burada üç kilit kavramdır ve bunlar engelli hakları savunuculuğunun temel değerleridir.

Erişilebilirlik: Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasıdır.

Evrensel tasarım: Ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir tasarıma veya uyarlanmaya gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca yaşlı, çocuk ve engelliler dahil herkes tarafından kullanılabilceği şekilde ve gerek duyulduğu takdirde özel engelli grupları için yardımcı cihazların tasarımını da içerecek biçimde tasarlanmasıdır.

Makul düzenleme: Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

¹ Dünya Engellilik Raporu, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 2011

² UN Women, İş Dünyasında ve Üniversite Kampuslerinde Engelli Kadınlara Yönelik Cinsel Taciz Rehberi, 2020

Türkiye'nin ilk ve en kapsamlı engellilik araştırması olan 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'nda³ engelli nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 12,29, bunun içerisinde engelli kadınların oranı ise yüzde 13.45 olarak ölçülmüştür. Aradan geçen 20 yılda engelli hakları ihlalleri devam etmiş, diğer yandan engelliliğe dair farkındalık artmış, bu alanda çalışan sivil toplum örgütleri çoğalmış ve örgütlenme biçimleri çeşitlenmiştir.

Engelli haklarının savunulması ve ilerletilmesinde ulusal ve uluslararası insan hakları mekanizmalarını⁴ kullanma becerilerinin ve savunuculuk kapasitesinin özellikle büyük kentlerdeki engelli örgütlenmelerinde önceki yıllara göre arttığı söylenebilir. Bununla birlikte, küçük kentlerde de insan hakları odağında savunuculuk faaliyetleri yürüten engelli örgütlerinin ve onların oluşturduğu ağ ve platformların çoğalması, etki alanlarını genişletmeleri ve yereldeki sorunları merkeze taşıma gayretleri engelli hareketini güçlendirmektedir.

Engellilik, hak savunuculuğunun hemen her alanında içerilmesi gereken bir başlık olduğu halde, alanı ister göç ister çevre ister medya olsun sivil toplum örgütlerinin çalışma başlıkları arasında pek yer almamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği engellilik alanında derinleştiği halde bununla mücadele gündemi engelli örgütlerinde ihmal edilmiştir; toplumsal cinsiyete duyarlı bir iş ve işleyiş çerçeveleri yoktur. Engelli hareketinin erkek egemen karakteri kadınlar, çocuklar, yaşlılar, LGBTİ+ bireyler gibi çeşitli hak öznelerinin örgütlerde temsil edilememesi sonucunu yaratmıştır. Dünya Sağlık Örgütü engelliliğin yoksul, kadın ve yaşlı nüfusta daha yaygın olduğunu belirtmektedir. Engelli Kadın Derneği⁵ gibi hem ismiyle hem de çalışmalarıyla doğrudan engelli kadınlara odaklanan başka bir feminist dernek olmadığı gibi LGBTİ+ engelliler ile/için çalışan engelli örgütleri de henüz alanda yoktur.

Benzer biçimde engelli mülteciler ve engelli Romanlar gibi sosyal dışlanmaya maruz kalan ve yoksulluk/yoksunluk içinde olup özgün ihtiyaçları olan kesimler de engelli hareketinde halen kapsayıcı proje ve programlarla ele

³ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>

⁴ Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu gibi ulusal mekanizmalar, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, İhtiyari Protokolü ve Komitesi ile Engelliler Özel Raportörü ve Evrensel Periyodik İnceleme gibi uluslararası mekanizmalar.

⁵ www.enkad.org

alınmamıştır. Var olan sınırlı sayıda örnek çalışma bu kesimlerde insan hakları odaklı politikalar geliştirilmesi için baskı gücü kurmaya yeterli değildir.

Engelli Kadınlar ve Kız Çocuklar

[Engelli olmak, kadınları ve kız çocukları orantısız bir şekilde etkiler.]

- Sağlık sektörü engelli kadınlar için halen toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkların görüldüğü bir mücadele alanı.
- Eğitime erişim engelli kız çocuklar ve kadınlar için daha zor.
- Engelli kadınların istihdam, siyasete katılım, güvenlik gibi birçok konuda mevcut durumunu ortaya koyan güncel, bağımsız, kapsayıcı veri yok.
- Engelli kadınların şiddete maruz kalma durumunda başvurabileceği erişilebilir mekanizmalar yok.
- Dünyada her beş kadından biri engelli.⁶
- Engelli kadınlar engelli erkeklere oranla toplumsal hayata katılımında çok daha fazla dezavantajlı durumda.
- Okuma-yazma bilmeyen ortopedik, görme, işitme ve zihinsel engelli kadınlar, tüm engelli kadınların neredeyse yarısı kadar: yüzde 48.
- Her beş engelliden sadece biri istihdama katılabiliyorken engelli kadınlar istihdamda da erkeklerin çok gerisinde ve dolayısıyla işsizlik rakamları da kadınlarda yüksek.
- Engelli kadınların yarıya yakınının sosyal güvencesi yok.
- Dünya Sağlık Örgütü'nün hazırladığı Dünya Engellilik Raporu'na⁷ göre; engelli genç kadın ve erkeklerin cinsel yaşamı olabileceği yönünde hiçbir sosyal kabul olmadığı ve onlara sağlanması gereken cinsel eğitimin eksikliği nedeniyle engelli genç kadınlar hamilelikte daha yüksek risk altında, hem kadın hem de erkeklerin cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanma riski de daha fazla.
- Yaşlı nüfus içinde kadın engellilerin sayısı daha yüksek.
- Özellikle, kadınların ev işlerini daha fazla üstlendiği gelişmekte olan ülkelerde engelli kadınlar erkeklerden daha yoksul.
- Engelli genç kadınlar genç erkeklere oranla eğitimde daha az başarılı oluyor.
- Engelli kadınlar, ücretli işgücüne engelli erkeklerden ve engelli olmayan kadınlardan daha az katılıyor ve çalışmalarının karşılığında genellikle daha az kazanıyor, mobbinge (iş yerinde psikolojik baskı ve yıldırma) daha çok maruz kalıyor.

⁶ <https://kasder.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/BM-ENGELL%C4%B0L%C4%B0K-VE-COVID-19-06.05.2020.pdf>

⁷ Bu rapor 2011 yılında yayınlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün web sitesinden erişilebilir.

- Engelli kadınlarda nitelikli işlerde istihdam edilme ve yüksek ücretle çalışma olasılığı oldukça düşük. Engelli kotası genellikle nitelikli işler için engellileri istihdama çağırıyor; kadınlar eğitime, mesleki eğitime ve nitelikli iş gücü oluşturacak birikime erişimde pek çok sorunla karşılaştığı için niteliksiz işleri tercih etmek zorunda kalıyor.
- Engelli kotası özel sektörde yüzde üç, kamuda yüzde dört.
- Engelli kadınlar siyasete katılım hakkını da kullanamıyor. 2018 Genel Seçimlerinde parlamentoya giren 600 milletvekili, 2019 Yerel Seçimlerinde seçilen 20.745 Belediye Meclis Üyesi ve 1389 Belediye Başkanı arasında tek bir engelli kadın yok.

Engelli Kadın Derneği, Türkiye’de ilk defa engelli kadınlara yönelik şiddeti araştırıp raporlaştıran⁸ sivil toplum örgütüdür. Derneğin, ulaştığı sonuçlara göre yaptığı değerlendirmede şunlar öne çıkmıştır:

- Engelli kadınlar şiddete uğradıklarında ihbar hatlarına kolaylıkla ulaşamıyor, çünkü ihbar hatları özellikle işitme engelli ve zihinsel engelli kadınlar için erişilebilir değil.
- Şiddet önleme ve izleme merkezlerinde (ŞÖNİM) çalışan uzmanlar engelli kadınlar konusunda deneyimli değil, işaret dili bilen personel bu merkezlerde görev almıyor.
- Engelli kadınlar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın sığınaklarına değil, rehabilitasyon merkezlerine yerleştiriliyorlar. Sığınaklar gizli yerlerken, rehabilitasyon merkezleri halka açık yerler olduğundan saldırgan tarafından kolayca tespit edilebiliyor.
- Şiddete uğramış kadınların rehabilitasyon merkezlerinde yeniden şiddete uğraması olasılığı yüksek.
- Zihinsel engelli kadınlar ve psiko-sosyal engelli (ruh sağlığı sorunları yaşayan) kadınlar şiddete en çok maruz kalan gruplar.
- Hizmetlere erişemeyen ve şiddet tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir grup oldukları için zihinsel engelli kadınlar ve psiko-sosyal engelli kadınlar çoğu zaman aileleri tarafından ekstra koruma kalkanı içine alınıyor, bu da eve kapanmalarına sebep oluyor. Bu kadınların topluma uyum sağlayabilmesi ve haklarını tam ve eşit biçimde kullanabilmeleri için özel destek mekanizmalarının geliştirilmesi, kişisel asistan desteğinin sağlanması ve hizmetlerin erişilebilir kılınması gerekiyor.

⁸ Türkiye’de Engelli Kadına Yönelik Şiddet Raporu, 2013-2014, www.enkad.org

- Yoksulluk, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti hızlandırıyor.

Engelli Gençler

[Genç engelliler dünya gençliği içinde en çok ihmal edilen ve en yoksul kesimi oluşturur.]

Engelli gençler, tüm gençlik grupları arasında hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz kesimdir. Öyle ki, engelli gençlerin beklentileri, ihtiyaçları, öncelikleri, geleceğe ilişkin planları, siyasal davranışları ve toplumdaki yerleri hakkında bilmediklerimizi sıralamak, bildiklerimizi saymaktan daha kolay olacaktır. Engelli gençler, çoğunlukla istatistiklere konu olmazlar; araştırmalarda genellikle çocuk veya yetişkin gruplarına dahil edilirler ve böylece demografik olarak da görünmezleşirler. Gençliği çeşitli bağlamlarda ele alan araştırmalar yapılmakla birlikte, bunların çok azı engeli olan gençlere değinmiştir. Bu da 'fotoğrafın tamamını' görmemizin önünde bir engeldir.

Engelli gençleri görünmez kılan bir diğer etken de ailelerin tutumudur. Ebeveyn veya bakım yükümlülüğünü üstlenmiş kişiler, özellikle zihinsel engelli gençleri evde tutma, akranlarıyla görüştürmeme eğilimindedir. Bunun karmaşık nedenleri vardır; korumacılık, istenmeyen cinsel davranışların önlenmesi, dışarıdaki insanların zihinsel engellilere önyargı ve korkuyla yaklaşması, fiziksel güç gerektirdiği için gencin ani ve kendisine zarar verebilecek hareketlerinin kontrol edilememesi, sosyal imkanlardan yoksun olmak, akraba, komşu veya aile yakınlarının iletişimi kurmayı istememesi vb.

Gençlik, hareketli ve üretken bir dönemdir. Bir veya birden çok engeli bulunan genç kadın ve erkeklerin potansiyellerinin değerlendirilmesi, yaratıcılıkları ve yenilikçi fikirlerinden yararlanılması, becerilerini geliştirerek kendilerine ve toplumlarına faydalı olmalarının kolaylaştırılması gerekmektedir. Bazı kültürlerde yaşa dayalı ayrımcılık yaygın bir tutumdur ve bu, engelli gençlerin yetenekleri ve becerilerini kullanarak güçlenmelerinin önüne duvar örer.

Gençliğin kendisi engelliliğe katkıda bulunan bir faktör olabilir. Gençlerin; trafik kazaları, spor, şiddet, madde kullanımı, kötü beslenme, sosyal dışlanma, iş kazası ve savaş gibi etkenler nedeniyle engelli olma riskleri yüksektir. Zorunlu askeri görevler, küçük yaşta çocuk doğurma, ev içinde istismara maruz kalma, ev kazaları ve çocuk yaşta çalıştırılma gibi faktörler de genç bireylerde engelliliğe sebep olabilmektedir.

Halihazırda engelli gençlerin sayısına ilişkin güvenilir bir küresel veri bulunmamaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü'nün tahmini, **dünya genelinde 180-220 milyon engelli genç bulunduğu ve bunların yaklaşık yüzde 80'inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı yönündedir.**⁹

Engelli Çocuklar

[Engelli çocuklar en zayıf halkadır]

Dünyada, kabaca her on çocuktan biri engellidir. Engelli çocuklar, tüm engelli toplumu içerisinde yaşlılarla birlikte en zayıf halkayı oluşturur. Olağan zamanlarda dahi eğitim ve bakım olanaklarından, kültürel ve sosyal haklardan yeterince ve eşit yararlanamayan engelli çocuklar afet, kriz ve salgın dönemlerinde çok daha fazla risk altındadır, korunmasız, savunmasızdır ve çoğu zaman desteksiz kalmaktadır. Kalabalık hanelerde ve uygun olmayan barınma koşullarında (mülteci kampları gibi) yaşayan, sosyal hareketliliğe (göç, yerinden edilme gibi) maruz kalan çocuklar için durum daha da güçleşmektedir.

Birleşmiş Milletler, COVID-19 krizi nedeniyle dünya genelinde 42-66 milyon arasında çocuğun aşırı yoksulluğa düşebileceğini belirtmektedir. 188 ülkede 1,5 milyardan fazla çocuk ve gencin eğitim süreci salgın kapsamında alınan önlemler nedeniyle kesintiye uğramıştır. Uzaktan eğitim-öğretim yönteminden her çocuk eşit ölçüde yararlanamamaktadır; bunun bir nedeni COVID-19 öncesinden başlayarak dünya genelindeki gençlerin üçte birinin dijital ortamdaki dışlanmış olması¹⁰, bir nedeni de kız çocukların bilgi iletişim teknolojilerine erişiminin -toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle- daha sınırlı olmasıdır.

Engelli çocuklar damgalanma ve ayrımcılığa karşı savunmasızdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kültürel/etnik ayrımcılık, inanca ve yoksulluğa dayalı ötekileştirme gibi birçok sebeple toplumun dışına itilip görmezden gelinmekte, karar vericiler ve hizmet sağlayıcılar için de görünmez olabilmektedirler. Engelli çocukların dışlanması, başka bir dezavantajlı gruba dahil olduklarında daha da artar. Dilendirilmek yoluyla insan ticaretine konu

⁹ Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2014

¹⁰ COVID-19 Döneminin Çocuklar Üzerindeki Etkileri Politika Notu, UNICEF, 2020

edilen görünür engelli Roman bir kız çocuk veya ülkesinden ayrılmak zorunda kalmış Suriyeli bir oğlan çocuk buna örnektir.

Türkiye'nin kapsayıcı ve sürdürülebilir bir çocuk politikası yoktur. Çocuklar halen 'insanın küçüğü' olarak görülmekte, kendileriyle ilgili kararlara katılamamakta, kendilerini temsil edememektedirler. En zor koşullarda bile hiçbir çocuğun geride kalmamasını sağlamak esastır. UNICEF'e göre öğrenme ve katılımın önündeki engeller, bir çocuğun 'yetersizliğinin yarattığı kusur' değil, okulların bu engelleri kaldırma kapasitesinin olmamasıdır. Engelli çocukların uzaktan eğitim olanaklarından yararlanma şansı oldukça düşüktür. Engelli çocukların engeli bulunmayan yaşlılarına göre şiddete maruz bırakılma riski daha yüksektir. Özellikle kız çocuklar için karantina şartları daha fazla şiddete ve istismara maruz kalma ve/veya bunlara tanıklık etme riskini artırır.

Engelli Yaşlılar

[Yaşlanma engellilik riskini artırır]

Küresel yaşlı nüfusunun yüzde 46'sı engellidir. 2050 yılına gelindiğinde dünyada yaşlı sayısının 1.5 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Nüfusun hızla yaşlanması engellilik riskinin yükselmesi anlamına da gelir. 2018 yılında ilk kez, dünyadaki yaşlıların sayısı, beş yaş altı çocukların sayısını geçmiştir. Türkiye'de 65 yaş üstü kişilerin yüzde 25'inin en az bir kronik hastalığı vardır. **Ömür boyunca biriken hastalık, yaralanma ve kronik hastalıklar yaşlılarda engellilik riskini artırır.** Tüm dünyada engelliler, yaşamın her alanına tam ve eşit katılımlarını engelleyen çevresel ve kurumsal engeller dahil olmak üzere bir dizi engelle karşı karşıyadır.

Hem yaşlı hem de engelli olmak genellikle ayrımcılığa ve insan hakları ihlallerine neden olur. Bunun nedeni, yaşlılık ve güçsüzlüğün birleşik etkisidir: yaşlıları ve engelli kişileri daha az hak ve aracılık hak eden olarak gören iki yaygın sosyal önyargı biçimi. Bunların ve cinsiyet, etnik köken ve diğer faktörlere dayalı diğer birçok ayrımcılık biçiminin kesişme noktasında, engelli yaşlılar dünyadaki en marjinal olanlar arasındadır.

Engelliler heterojen bir gruptur. **Engelli yaşlılar toplumda hem engelliliğe hem de yaşa dayalı ayrımcılıklara maruz kalır ve bakım nesnelere olarak görülürler.** Engelli yaşlılar hem kurum bakımında hem de evde ihmal, istismar ve şiddete

daha fazla maruz kalır. Engelli yaşlı kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ekonomik açıdan başkalarına çoğunlukla bağımlıdırlar.

Engelli Kadınların İnsan Hakları için Yasal Dayanaklar

2005 yılında çıkartılan 5378 sayılı **Engelliler Yasası**, alanında ilktir. 2014'te yapılan değişiklikle yasanın 4. Maddesinde engelli kadınlara ve kız çocuklara ilk kez vurgu yapılmış ve **“Engeli olan kadın ve kız çocukların çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmaları önlenerek hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanması esastır”** denmiştir. Fakat yasadaki, eğitim, rehabilitasyon ve istihdam gibi temel maddelerde toplumsal cinsiyete hiç değinilmemiştir.

Engelli Hakları Sözleşmesi; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 13 Aralık 2006 tarihli kararıyla kabul edilmiş, imzaya açıldığı 30 Mart 2007 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu 81 ülke tarafından imzalanarak 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme Türkiye'de 2009 yılından beri yürürlüktedir.

Anayasa'nın 90. Maddesi gereği uluslararası sözleşmeler ulusal yasaların da üzerindedir. Sözleşme'ye taraf olan devlet, iç hukukunu Sözleşme'nin ilkelerine göre düzenlemek zorundadır.

Bir başka deyişle; **Türkiye'de Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi kanun hükmündedir.**

- 21. yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesidir.
- Engellilerin insan hakları savunusunun temel uluslararası dayanağıdır.
- Engellileri temsil eden sivil toplum örgütlerinin eseridir.
- Engelli kişilerin bir hak öznesi olarak ele alındığı ilk uluslararası bağlayıcı metindir.
- Engelliliği en geniş anlamıyla tanımlamış, insan hakları ve engelliliği birlikte anmıştır.
- Amacı, yeni hak ve özgürlükler yaratmak değil, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan sözleşmelerde zaten var olan hakları engellilik bağlamında yeniden düzenlemektir.
- Engelli çocuklara ayrı bir maddede yer vermiş, çocuk haklarına dikkat çekmiştir.

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin dayandığı ilkelerden biri de kadın-erkek eşitliğidir. Sözleşme'de engelli kadınlarla ilgili bir madde düzenlenmiştir. Bunun amacı, sözleşmeye taraf olan devletlere engelli kadınları güçlendirmek için gereken önlemleri almaları gerektiğini hatırlatmak ve tüm engelli toplumu içinde nüfusun yarısını oluşturan kadınları görünür kılmaktır.

✓ Sözleşme'nin "Engelli Kadınlar" başlıklı altıncı maddesine göre devletler, bu uluslararası sözleşmeye taraf olmakla engelli kadınlar ile kız çocukların çok yönlü ayrımcılığa maruz kaldığını kabul etmiş olur ve onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri almakla yükümlüdür. Taraf devletlerin sorumluluklarından biri de kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesi için çalışmaktır.

✓ Sözleşme'nin 16. Maddesi engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye, şiddete ve istismara karşı korunması için yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirlerin alınacağına işaret eder ve koruma hizmetlerinin yaşa, cinsiyete ve engel durumuna duyarlı olması gerektiğini söyler.

✓ Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma başlıklı 28. Madde özellikle engelli kadın ve kız çocuklar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişiminin sağlanmasına vurgu yapmıştır.

✓ 25. madde ise cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimi mümkün kılmak için tüm önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Medyada
Engelliliğin
Temsili
ve
Engelli
Kadınlar

Medya, toplumda yalnızca güç ve mülk sahiplerinin değil, görmezden gelinen, ihmal edilmiş, güçsüzleştirilmiş, ötekileştirilmiş tüm yurttaşların sesi olmak zorundadır. **Medya, kadınlar için hem bir mücadele alanı hem de bir mücadele aracıdır.** Bu mücadele; cinsiyet ve cinsel yönelim temelli her türlü şiddet ve ayrımcılığın karşısında, eşitlik ve hakkaniyet gözetilen her çabanın yanındadır.

Medya, kadınları 'görmeli', toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını yaygınlaştırmayı öncelik saymalıdır. Bunun için de ilk yapması gereken, kendi kurumları ve kurallarını toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla uyumlandırmak olmalıdır.

- Her kadının görüşlerini özgürce ifade etme hakkı vardır.
- Her kadının bilgilenme, istediği bilgiye erişme hakkı vardır.
- Her kadının iletişim araçlarına erişme ve bunları denetleme hakkı vardır.
- Her kadının şiddetsiz iletişim ve dijital güvenlik hakkı vardır.

Engelli kadınlar medyayı bir savunuculuk alanı ve aracı olarak kullanmak üzere güçlenme ve ağ kurma fırsatlarına yeterince erişememektedir. **Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sağlamlık bakış açısı bunun başlıca sebepleridir.** Kadınların iletişim araçlarına erişimi, toplumun erkek bireylerinin bu araçlara erişimi kadar zahmetsiz değildir.

Gerek engellilikten kaynaklı erişim zorlukları gerekse toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kaynak ve fırsatlara erişimin kısıtlanmış olması nedeniyle kadınlar örneğin teknolojiyle daha geç tanışmakta, gündelik yaşamı kolaylaştıracak araç gereçleri daha geç edinmekte veya hiç edinmemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla habercilik kadınlardan ve bütün ezilenlerden yanadır. Bu taraflılık, kadınların maruz bırakıldığı her türlü şiddet, ayrımcılık, öteleme, değersizleştirme, aşağılama, etkisizleştirme ve yok sayılmanın ataerkil sistemin sonucu olduğunu fark ettirmek içindir. Kadın bakış açısıyla hazırlanmış bir haber, kadınları toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle suçlayan, yargılayan, yadırgayan, ayıplayan ve hedef gösteren bir haber olamaz.

→Engelli kadınlar hem toplumsal cinsiyet rolleri hem de önyargılar nedeniyle bilgi ve deneyim bakımından yetersiz/eksik görüldüğünden medya

sektöründe de yer alamamışlardır. Halen ulusal veya yerel çeşitli basın kuruluşlarında aktif habercilik yapan kadınlar olmakla birlikte, sayıları az olduğundan medyada yeterince görünür değillerdir.

→Haber için görüş alınacağı ve/veya röportaj yapılacağı zaman sadece “sağlam” kişiler ve genellikle de erkekler tercih edildiği için kadınlar uzman olarak kendilerini gösterme fırsatı bulamamaktadır.

→Medya ürünlerinde, özellikle de haber medyasının ürettiği ve sunduğu içeriklerde engelli kadınlar belli kalıpların içinde resmedilmekte, bu temsiller ayrımcılık dilinin yerleşmesine neden olmaktadır. Engelli kadınlar medyada çoğunlukla yoktur. İngiltere’de engelli hakları savunuculuğunun öncü ismi olan, özellikle bağımsız yaşam hakkına yönelik kampanyalara ön ayak olmasıyla tanınan Paul Hunt¹¹ 1991 yılında engellilerin medyada nasıl temsil edildiğine dair 10 klişe/kalıp yargı sıralamıştır: Acınası ya da ümitsiz, merak ya da şiddet nesnesi, uğursuz ya da şeytan, ucube, gülünesi, kendinin düşmanı, yük olan, cinsiyetsiz, hayata katılmayan ve etkisiz.

→Kadınlar medya içeriklerine ulaşmada da zorlukla karşılaşmaktadır; haberler, bilgilendirme ve eğlence amaçlı yayınlar, gündemle ilgili programlar veya herhangi bir içeriğe erişim tüm engel grupları içinde mümkün olmadığından kadınların güncel bilgiye ulaşması da bir erişilebilirlik sorunudur.

→Sosyal medya engelliler için nispeten kolay ulaşılır bir mecra olsa da, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle bilgi iletişim teknolojilerine daha geç adapte olan kadınlar sosyal medyayı da bilgi kaynağı ve görüşlerini ifade etme ortamı olarak kullanmakta henüz tam anlamıyla güçlü değillerdir.

Türkiye toplumunda siyasette ve kamusal alanda olduğu gibi medyada da halen engelliler belli kalıp yargılarla tanımlanmakta ve kadınlara da bu klişelerle yaklaşılmaktadır.

¹¹ 1937-1979

Etkiniz AB Programı'nın desteğiyle Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin yürüttüğü Medyada Engelli Kadınların Temsili başlıklı izleme çalışması kapsamında Uçan Süpürge Derneği ekibinin tespit ettiği, engelli kadın temsilleri şöyledir:

Cinsiyetsiz, bağımlı, acınası, hasta, anne/eş/ev kadını, dilenci, eksik, talihsiz, sağlam olmayan, ucuz iş gücü, devlete yük olan, yoksul, uğursuz, tekinsiz, masum ve melek, mağdur, beceriksiz, cinselliği olmayan, kahraman, çirkin, bakımsız, kendini temsil edemeyen, seçme hakkı ve şansı olmayan, sosyalleşmesi beklenmeyen, utanılan, izole edilen, eğitimsiz...

Bunlar toplumda engelliliğe dair bilgi eksikliğinin ve önyargıların sonucu olduğu kadar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı ayrımcılığın da dile ve düşünceye yansımalarıdır.

Cinsiyetçi ve sağlamcı olmayan, erişilebilir ve kapsayıcı bir medya mümkün!

Engelli kadınların yaşamın tüm alanlarında kendilerini ifade edebilecekleri, mücadelelerini ve kazanımlarını duyuracakları, gündemi takip edip kendi gündemlerini yaratacakları bir alternatif mecra yaratmaları gerekmektedir.

Engelli kadınların ve kız çocukların ihtiyaçlarını, beklentilerini, sorunlarını, başarılarını ve dayanışmalarını genel engelliler gündeminde kaybolmadan, toplumsal cinsiyet perspektifinden görünür kılabacak çalışmaların çoğaltılması **engelli kadınların birlikte rol ve sorumluluk alacakları habercilik deneyimlerinin çeşitlenmesine ihtiyaç vardır**. Bu, engelli kadınların güçlenmesini sağlayacak, kolektif üretimi teşvik edecek, örgütlenmeyi ve dayanışmayı geliştirecektir.

Engelsiz Kadın Haber Ağı

Altı Nokta Körler Derneği Kadın Meclisi 2019 engelli kadınların medya okuryazarlığını artırmak ve kendi medyalarını oluşturmayı teşvik etmek üzere yılında “Engelsiz Kadın Haber Ağı” projesini hayata geçirdi. Şule Sepin ile Selen Doğan’ın kurduğu ve yürüttüğü bu ağla; engeli ve/veya nadir hastalığı bulunan kadınlar için ifade özgürlüğünü ve bilgiye erişim hakkını savunmak, medyadaki görünürlüklerini artırmak, talepleri, beklentileri, öncelikleri ve sorunlarını görünür kılmak hedeflenmişti. Ankara, İstanbul, Gaziantep, Eskişehir ve Mersin'den 60 engelli kadın habercilik eğitimi aldı ve kendi haberlerini yaptı. Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla haber okuryazarlığını engelli kadınlar arasında geliştiren ve haber üretimiyle kadın medyasının gelişmesine katkıda bulunan bu proje, alanında bir ilkti.

Engelli kadın toplumundaki potansiyelin medya içeriği üretmede de kullanılabilir hale gelmesi gerekmektedir. Hak hareketleri içinde en eril, en hiyerarşik örgütlenmelerden biri engelli hareketidir. Kadınların, çocukların ve gençlerin düşük temsil edildiği, karar süreçlerinde halen belli bir yaşa gelmiş erkek aktivistlerin söz sahibi olduğu engelli örgütleri çoğunluğu oluşturmakta, bu örgütlerdeki savunuculuk faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet konularına öncelik verilmemektedir.

O nedenle, engelli kadınların sorunları ve talepleri yeterince görünür olamamış, genel engellilik gündeminde arka sıralara düşmüştür. Bazı engelli örgütlerinde kadın komisyonu gibi yapılanmalar bulunsa da buralarda kadınların güçlenmesi ve özgün sorunları etrafında etkili savunuculuk ve iletişim faaliyetleri yürütmesi halen kısıtlı bir imkan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örgütlü ve örgütsüz kadınlar alanın özgün sorunlarıyla mücadelenin yanına bir de toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı, kaynaklara eşit erişimi, karar mekanizmalarında söz sahibi olmayı vs. eklemek zorunda kalırlar. Uzmanlıklarını, vizyonlarını kullanmaya çalışırken birçok yapısal engelle karşılaşılırlar.

Toplumsal cinsiyet perspektifi zamanı, emeği ve kaynakları aramızdaki dayanışmayı kuvvetlendirmek için kullanmayı sağlayacak ve böylece medya, eşitlik yönünde bir değişimin en önemli araçlarından biri olacaktır.

Engelli örgütlerinde ve engelliliği bir çalışma alanı olarak benimsemiş diğer sivil toplum örgütlerinde, kadınlarla haber ağı kurmayı, hak haberciliği yapmayı, medyaya haber ve röportaj gibi içerikler üretmek isteyen engelli kadınlara eğitim ve imkan sağlamayı düşünenler şu sorulardan yola çıkabilir:

-
- Kadınların haber alma hakkı neleri içerir?
 - Haber alma hakkımızı kullanmamızın önündeki engelleri nasıl tarif ediyoruz?
 - Haber ve haberci deyince ne anlıyoruz?
 - Haberlerde engelli kadınlar nasıl temsil ediliyor? Medya bizi nasıl görüyor ve gösteriyor?
 - Haberlerde veya tartışma programlarında görüşlerimize başvuruluyor mu?
 - Engelli konularında gündemi tartıştırmak üzere davet edilen kişiler arasında engelli kadınlar yer alıyor mu?
 - Sektörde çalışan gazeteci kadınlarla nasıl bir iletişim ve işbirliği sağlıyoruz?
 - Kendi gündemimizde ne var?
 - Engelli gazeteci kadınları tanıyor muyuz?
 - Medyada yer bulmasını istediğimiz taleplerimiz, beklentilerimiz, önceliklerimiz neler?
 - Medya engelliler için erişilebilir mi?
 - Okur temsilcileri ve izleyici temsilcilerine ulaşabiliyor muyuz?
 - Engelli kız çocukların haklarını öğrenmeleri ve bağımsız yaşamaya dair ihtiyaçlarını dile getirmelerine medya nasıl yardımcı olabilir?
 - Medya haklarımızı ihlal ettiğinde veya ihlallere sessiz kaldığında hangi yolu izleyeceğimizi biliyor muyuz?
 - Yeni teknolojileri ve yeni iletişim biçimlerini kullanabiliyor muyuz?
 - Hangi bilgi ve becerilerimizin geliştirilmesine ihtiyaç duyuyoruz?
-

Kapsayıcı bir medya için ipuçları

Engellileri geride bırakmayan, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten, insan hakları bakış açısıyla çerçevelenmiş, kapsayıcı bir medya için ipuçları...

Haberler ve üreteceğimiz tüm medya içerikleri;

- Kadınları bilgilenme yoluyla güçlendiren,
- Deneyim paylaşımıyla yapabilirliğimizi pekiştiren,
- İtirazlarımızı dillendirebildiğimiz,
- Bize zarar veren politikaları eleştirebildiğimiz,
- Başarılı ve iyi örnekleri paylaşabildiğimiz,
- Ayrımcı değil birleştirici olan,
- Dayanımcı,
- Yeniden mağduriyet yaratmayacak,
- Mağduru tehlikeye atmayacak,
- Çözüm önerecek,
- İlgili kurum, kuruluş ve kişileri önlem almaya çağırarak,
- Sorunun toplumsal çözümü için yurttaşlara farkındalık kazandıracak,
- Devlete bu soruna dair politika geliştirmesi yönünde baskı yapacak,
- Sorunun genel görünümüne dair arka plan bilgisi verebilecek,
- Acıma, muhtaçlık ve çaresizlik duygusu uyandırmayan, kişiyi güçsüzleştirecek bir dilden kaçınan,
- Engelli kadınları cinsiyetsiz ve cinselliği olmayan olarak göstermeyen, kadın olmaktan kaynaklı ihtiyaç ve sorunların farkında olan,
- Engelliliğin bir hastalık değil, toplumsal bir konu olduğunu bilen,
- Engelliliği magazinleştirmeyen, karikatürize etmeyen, gülmece unsuru olarak kullanmayan,
- Engellinin, hakları olan bir birey olduğu unutmadan bu hakları kullanmasının önündeki engellerin farkında olan,
- Engellilerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunları ve taleplerini yansıtan,
- Engellilerin hak arayışında işlerini kolaylaştıracak ve onları yasalardan doğan haklarını kullanabilecekleri biçimde güçlendirecek nitelikte,
olmalıdır.

Görsel kullanımıyla ilgili uyarılar:

- Fotoğraf çekmeden önce çeken kişinin kendini tanıtırıp izin alması, haber vermeden çekim yapmaması gerekir.
- Fotoğraf çekerken engelli kişinin görünmek istemediği bir halde görüntülenmemesine dikkat edilmelidir.
- Özellikle ortopedik engelliler bedenlerinin yakından fotoğraflanmasından rahatsızlık duyabilir; izin vermedikleri sürece fotoğraf çekilmemelidir.
- Fotoğrafın nerede yayınlanacağına bildirilmesi, yayın ortamının betimlenmesi gerekir.
- Açık kaynaklardan alınacak görsel malzemenin haberin içeriğine uygun olması, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla seçilmiş olması gerekir.
- Görsellerde mümkün olduğunca kişi fotoğrafları ve resimleri kullanmadan, nesnelere, soyut figürleri kullanmak tercih edilmelidir.
- Görseli üreten kişi belliyse altına adı yazılmalıdır.
- Başka kaynaklardan alınmış özgün görsel için haberde kaynak belirtmek gerekir.
- Haberde kullanılacak görselin altına betimlemesinin yazılması şarttır.¹²

Haber diliyle ilgili uyarılar:

- Toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla habercilik, taraflıdır; kadınlardan ve bütün ezilenlerden yanadır. Bu taraflılık kadınlar her ne yaparlarsa yapsınlar sırf kadın oldukları için onları savunmak ve haklı çıkarmak anlamına gelmez.
- Kadınlardan taraf olan habercilik, kadınların maruz bırakıldığı her türlü şiddet, ayrımcılık, damgalama, değersizleştirme, aşağılama, etkisizleştirme ve yok saymanın ataerkil sistem sorunu olduğunun farkındadır ve kadıncılığa indirgenmediği gibi erkek düşmanı da değildir.
- Kadın bakış açısıyla hazırlanmış bir haber, kadınları toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle suçlayan, yargılayan, yadırgayan, ayıplayan ve hedef gösteren bir haber olamaz; “Görme engelli kadınlar ev işlerini yapamıyor” veya “İşitme engelli kadın çocuğuna bakamadığı için...” gibi ifadeler kullanılmamalıdır.
- Toplumsal cinsiyet bakış açısı, ötekileştirilmiş, ihmal edilmiş, yok sayılmış, dezavantajlı konuma getirilmiş tüm toplulukların da seslerini duymayı ve duyurmayı gerektirir; LGBTİ+lar, yoksullar, mülteciler, çocuklar vb.

¹² Eğitimde Görme Engelliler Derneği'nin “Körler Burada, Görseli Açıkla” kampanyası özellikle sosyal medya araçlarında kullanılan görsel malzemenin betimlenmesi gerektiğini vurgulamak, bu alışkanlığı yerleştirmek için başlatılmıştır.

- Engellilik haberlere konu edilirken kadınlar kahramanlaştırılmamalı, mucizeleştirilmemelidir; “Dört engelli çocuğuna tek başına bakan fedakar anne” veya “Kolları ve bacakları olmayan kadın üniversiteyi bitirerek mucize yarattı” ya da “Engeline rağmen başardı, engel tanımadı” gibi ifadelerden kaçınılmalıdır.
- Habercilikte, ayrımcılık üreten klişelerin de kullanılmaması gerekir; “Sevgi her engeli aşar” klişesi yaygın bir yanıştır. Hak ihlalleri ve ihmaller sevgiyle değil, yasal düzenlemeler ve kapsayıcı politikalarla aşılır.
- Toplumcu engellilerle empati kurmaya çağıran “Herkes bir engelli adaydır” klişesinde de kaçınmak gerekir. Engelli haklarını gözetmek ve savunmak için engelli olmaya gerek yoktur. Sağlam ve sağlıklı olarak görülen kişileri bir gün engelli olabilecekleri varsayımıyla korkutmak ise empatiden çok acıma duygusunu pekiştirir. Bu da engelliliğe merhamet yaklaşımının hak temelli bakışın yerine geçmesi anlamına gelir.
- Hasta, özürlü, mağdur, mustarip, tekerlekli sandalyeye mahkum, yatağa bağlı gibi ifadelerin kullanılmamasına özen gösterilmelidir. Engelli bireylerin yaşamını dramatize eden dilden vazgeçilmelidir.
- Engellilik aşılması gereken bir sorun değildir. Örneğin “hayallerine ulaşmak için tüm engelleri aşan omurilik felçli kadın...” demek yanıştır.
- Medyada engelli bireyle ilgili haber yaparken haberin öznesi olarak, engellilerin deneyimlerine yer verilmeli. Sorunları ve çözüm önerilerini kendilerini ifade etmeleri için alanlar açılması gerekir.
- Engelli olanlar dahil tüm kadınların haber metinlerinde yardıma muhtaç, başkalarına bağımlı, zavallı olarak gösterilmesi ayrımcılıktır. Engelliler sadece engelleri bağlamında haberlere konu olmamalı, tüm yurttaşları ilgilendiren herhangi bir konuda da (işsizlik, iklim krizi, seçimler, sanat vb.) engelli kişilerin görüşlerine başvurulmalıdır.
- Kamu yöneticilerinin bilgi ve bakış açısı eksikliği nedeniyle yaptığı veya katıldığı bazı etkinliklerin haberleştirilmesi, önyargıların ve klişelerin yayılması riskini taşır. Örneğin engelliliğe özgülenmiş 3 Aralık gibi günlerde bir belediye başkanının gözlerini bağlayıp sokakta görme engelliler için yapılan kılavuz çizgide yürümesi bir empati etkinliği değildir.
- Kamu kurumları ve yerel yönetimlerin engellilere yönelik tüm hizmetleri medya tarafından sorgulanmalıdır. Belediyenin girişine yapılan bir rampa tekerlekli sandalye kullanıcıları için haktır ve rampa eğiminin uluslararası standartlarda olması gerekir. Gazetecinin görevi, eksik veya yanlış sunulan hizmetin kamuoyuna yaymadan önce doğrusunu araştırmak ve yazmaktır.
- Bu hizmetler yurttaşlık hakkıdır ve lütuf gibi sunulamaz.
- Medya içeriklerinde engelli kişilerin yaşadığı hak ihlallerine yer verirken aynı zamanda güçlendirici, farkındalık yaratan bilgilere de yer verilmelidir.

Örneğin, engelli bir kadın ev içi şiddete maruz kaldığında başvuracağı erişilebilir mekanizmalar var mı? Otizmli çocukların eğitim hakkıyla ilgili yargıya taşınmış örnek davalar var mı? Çölyaklı kişiler için glutensiz ürünler nerelerde bulunabilir?

● Kamuoyuna yansıyan ve sıklıkla haberlere konu olan nadir hastalıklarla ilgili haber yaparken hak bakış açısı öne alınmalıdır. Örneğin SMA'lı çocuklarla ilgili onlarca yardım/para toplama kampanyası yürütülmekte, ancak, hemen hiçbirinde SMA'yı önleyici bir adım olarak tarama testinden veya ilaca erişimde devletin yükümlülüğünden söz edilmemektedir. Haberlerde bu haklara dikkat çekmek, sivil toplum örgütlerinin SMA hastalığıyla mücadelesine destek verir.

Gazetecilik etik ilkeleri dürüstlük, doğruluk, nesnellik, hakkaniyet, hesap verebilirlik ve haber değeri olan bilgiye erişmek için kullanılan kaynakların korunmasını kapsar. Gazetecilik etik ilkeleri zararın sınırlandırılması prensibine dayanır. Bu ilke; çocuklar, kadınlar, engelliler, LGBTİ+lar söz konusu olduğunda gereksiz bilgilerin habere girmemesi; cinsel saldırı gibi suçlarda mağdurun kimliğinin gizli tutulması, kişilerin itibarını zedeleyecek bilgilerin yayınlanmaması veya intihar edenlerin intihar yönteminin açıklanmaması gibi kurallar önerir.

Engellilerle röportaj yaparken gözetilecek etik ilkeler:

- Engel durumunu öğrenmek, röportaj boyunca ihtiyaç duyacağı herhangi bir destek veya cihaz olup olmadığını sormak ve kişinin sağlığı, rahatı ve güvenliği için gerekli önlemleri almak.
- Acıyan, yargılayan, üzgün, korku dolu bakışlar ve bunları ifade edecek sözlerden kaçınmak.
- Kişinin mahremiyetini gözetmek; engel durumuna, kullandığı araç gerece, aile ilişkilerine, romantik ilişkilerine, maddi durumuna, siyasal tercihlerine, cinsiyet kimliğine ve özel hayatına dair sorular sormamak. İster yüz yüze ister iletişim araçlarıyla olsun tanışma kısmında “geçmiş olsun”, “hastasınız zaten, sizi yormayalım” gibi ifadeler kullanmamak.
- Görüşülen ortamı betimlemek, kendimizi tanıtmak, röportajın içeriği ve süresi hakkında bilgi vermek, kayıt cihazı ve kamera kullanılacaksa bunu bildirmek.
- Engelli kadınların hikayelerini dinlerken ve habere aktarırken anne ve eş olmaları üzerinden gitmemek, kendi adlarına konuşan bireyler olduklarını unutmamak.

Mini Sözlük

3 Aralık: Uluslararası Engelliler Günü (International Day of Persons with Disabilities). 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Bir bayram değil, engelli haklarının, hak ihlallerinin, engellilerin sorunları ve taleplerinin gündeme getirildiği bir mücadele günüdür.

Bağımsız yaşam: Bağımsız yaşam; kişinin kendi kaderini tayin hakkı, fırsat eşitliği ve öz saygı için çalışan engellilerin hareketi ve felsefesidir. Engellilerin engelli olmayan bireyler kadar kendi yaşamlarını başkalarına bağımlı olmaksızın sürdürebilmesi fikrine dayanır; kendi ihtiyaçları doğrultusunda gereksinim duydukları destekleri kendilerinin seçmesi üzerine kurulu bir anlayıştır. Türkiye’de erişilebilirlik ve makul düzenleme uygulamaları olmadığı için veya çok sınırlı kaldığından, işitme engellilerin de bağımsız yaşam hakkı ihlal edilmektedir. Adalet sarayı, hastane gibi kamu kurumlarda tercüman olmadığı için aile bireylerinden birinin sağır birey için refakatçi olmak zorunda olması sağır bireyin bağımsız yaşam hakkının ihlal edildiğinin göstergesidir.

Birleşmiş Milletler Sakatlar için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar: BM Genel Kurulunda 20 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen, engellilerin ve ebeveynlerinin, velilerinin, savunucularının ve kuruluşlarının, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını etkileyen tüm önlemlerin planlanmasında ve uygulanmasında Devletlerle aktif ortak olmaları gerektiğini vurgulayan, eşit katılım için ön koşullar dahil engellilere yönelik politika belirlemeye yönelik kuralları içeren ve 22 kuraldan oluşan uluslararası belge.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi: Engelli Hakları Sözleşmesinin 34. Maddesine göre üye ülkelerin sunduğu adaylar arasından seçilen 18 üyeden oluşan ve ülkelerin ve sivil toplum örgütlerinin sundukları raporlar ile o ülkelerde Sözleşmenin uygulanmasını denetleyen Komite.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi İhtiyari Protokolü: BM Engelli Hakları Sözleşmesinde güvence alınmış olan hakların, ihlal edildiği durumlarda iç hukuk yolları tükenmiş ise; bunu iddia eden engelli birey ya da engelli bireyler adına hareket eden grupların Engelli Hakları Komitesine başvuru yapmalarını sağlayan, Sözleşmeye ek olarak hazırlanmış ve Sözleşmeyi imzalayan devletlerin kabul etmelerinin beklendiği protokol.

ÇÖZGER: Çocuklar için Özel Gereksinim Raporu. Sağlık kurulunca hazırlanan 18 yaş ve altı çocukların özel gereksinimlerini belirten belgedir. İkinci ve üçüncü basamak sağlık kurum ve kuruluşlarında, çocukların özel gereksinimlerinin tespiti ile terör, kaza ve yaralanma durum bildirimine yönelik başvuruları değerlendirerek karar vermeye yetkilendirilmiş kurul tarafından verilir.

Engelli hakları: Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere mevzuatlarda yer alan ve sağır ve işitme engelli bireyleri doğrudan ilgilendiren haklardır. Engelli hakları insan haklarıdır.

Engelliliğe bakışta insan hakları modeli: Engelliliğin toplumsal bir inşa olduğunu, sakatlıkların insan haklarının tanınmaması veya kısıtlanması için meşru bir zemin olarak görülmemesi ve engellilik yasalarının ve politikalarının engelli bireylerin çeşitliliğinin dikkate alınarak oluşturulması gerektiğini kabul eden, engelli bireyleri yönetilecek nesnelere değil, eşit saygı görmeyi ve insan haklarından eşit yararlanmayı hak eden özneler olarak görmenin şart olduğunu ileri süren modeldir.

Engellilerin insan hakları savunucuları: Engellilerin çeşitliliğini tanıyarak; dil, din, ırk, etnik kimlik, cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey, eğitim, engellilik grupları, cinsel yönelim gibi farklılıkları dikkate alarak, engellilerin sorunlarının görünür kılınmasını ve engellilerin tüm insan haklarından eşit ve etkin yararlanmalarını sağlamak üzere savunuculuk yapan gruplardır.

Engelli kadınlar: Tüm engelli kadınları, kız çocuklarını ve ergenleri kapsar.

Erişilebilirlik: AB Engellilik Stratejisi'nde erişilebilirlik, topluma ve ekonomiye katılımın ön şartı olarak kabul edilir. Türkiye'de erişilebilirlikle ilgili ilk yasal düzenleme 1997 yılında yapılmış, ancak, tüm yaşam alanlarının engelliler için erişilebilir hale getirilmesi 2005 yılında Engelliler Yasası'yla zorunlu olmuştur. Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasıdır.

Eşit haklar ilkesi: Tüm insanların birbirinden farklı gereksinimlerinin olabileceği ve bunların eşit öneme sahip olduğundan hareketle, engellilerin özel gereksinimlerinin politika ve stratejilerin planlanmasına esas alınmasına

ve engellilerin temel insan haklarını kullanmaları için gerekli tüm desteklerin sağlanmasını savunan ilke.

Evrensel ve kapsayıcı tasarım: Ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir tasarıma veya uyarlanmaya gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca yaşlı, çocuk ve engelliler dahil herkes tarafından kullanılabilmesi şeklinde ve gerek duyulduğu takdirde özel engelli grupları için yardımcı cihazların tasarımını da içerecek biçimde tasarlanmasıdır.

Gölge (alternatif) rapor: BM Engelli Hakları Komitesine sunulması bakımından gölge rapor; örgütlerin ya da kuruluşların, BM Engelli Hakları Sözleşmesinin sistematiğine bağlı kalarak, ülkedeki engellilik alanındaki politikaları, uygulamaları ve bunların engelliler üzerindeki etkilerini her bakımdan ifade edebilecekleri, Komiteye sunmak üzere hazırladıkları raporlardır.

Habilitasyon: Engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetlerdir.

İnsan hakları: İnsan hakları; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülk, doğum veya başka bir statü bakımından hiçbir ayırım olmaksızın, her insanın doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerdir.

İşaret dili: Evrensel değildir; her ülkenin kendi söz varlığına ve dilbilgisi yapısına göre geliştirilmiş bir işaret dili vardır. Bu dil sadece el hareketlerinden ibaret değildir; mimikler ve bedenin hareketleriyle birlikte bir bütündür.

Kaynaştırma eğitimi: Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, akranlarıyla birlikte eğitimlerini bütün kademelerde sürdürmeleri esasına dayalı özel eğitim uygulamalarıdır. Engelli bireylerin engelli olmayanlarla eğitsel ve sosyal olarak bütünleşmesini sağlama amacı taşır. İşitme cihazı veya biyonik kullanan öğrencinin işiten öğrenciler ile birlikte eğitim görmesi. Entegrasyonu hızlandırır, farkındalık oluşmasını sağlar. Bireyselleştirilmiş eğitim programlarıyla engelli ve normal çocukların eğitsel ve sosyal yönden bütünleşmelerini sağlama işlemidir.

Kesişimli ayrımcılık: İşitme engelli bireylerin, yaş, etnik, yerel, ulusal ve toplumsal köken, cinsiyet kimliği, siyasi veya diğer alanlarda görüş, ırk, mültecilik, göçmenlik, sığınmacılık statüsü, din, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi

farklı ayrımcılık gerekçelerinin aynı anda birbirinden ayrılamayacak şekilde keştiği durumda gerçekleşen ayrımcılık türüdür. Örneğin; sağlıkla ilgili bilgilerin erişilebilir formatta olmaması nedeni ile engellilik temelinde tüm bireyleri etkilerken, sağır Suriyeli bir kadının kendi dilinde ve işaret dili ile aile planlaması hizmetlerine erişememesi, onun haklarını engellilik, göçmenlik ve cinsiyetinin keşimine dayanarak sınırlamaktadır.

Küresel Hedefler: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Artık Amaçları olarak anılmaktadır), yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel eylem çağrısıdır ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yürütülmektedir. İşitme engelli bireyleri de ilgilendiren maddeleri vardır: 11. madde Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar hedefinde 2030'a kadar özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerin güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir yeşil alanlara ve kamu alanlarına evrensel erişimlerinin güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Örneğin kamusal alanlarda indüksiyon döngü sistemi olmalıdır.

Makul uyumlaştırma: Engellilerin tüm insan haklarını ve temel özgürlüklerini diğerleriyle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere somut durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve uyarlamaları ifade eder. Makul düzenleme talebinin reddi, ayrımcılık yasağının ihlalidir.

Özel eğitim: Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların engellerine ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitime verilen addır. Engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek topluma kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatılan eğitimidir. Bazı özel eğitim kurumları işitsel rehabilitasyon üzerine uzmanlaşmıştır.

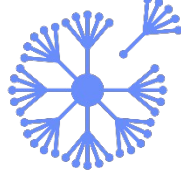
Rehabilitasyon: Herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetleri.

Sosyal Model: Engellilerin tedavi edilecek hastalar olduğu görüşünü savunan tıbbi modele tepki olarak engelli hareketinin ivme kazanmasıyla ortaya çıkan, engelliliğin bireyin durumundan değil toplumsal ve çevresel etkenler sonucu ayrımcılık ve ön yargılarla ortaya çıktığını savunan görüştür.

Uluslararası insan hakları sözleşmeleri: Türkiye'nin 2009 yılında taraf olduğu ve yürürlüğe koyduğu Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin Eğitim başlıklı 24. maddesinde taraf devletlerin engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için alması gereken önlemleri sıralarken işaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması gerektiği belirtilir.

Ülke raporu: BM Engelli Hakları Sözleşmesini imzalayan taraf devletlerin, ilgili Devlet için yürürlüğe girmesinden sonra iki yıl içerisinde ve sonrasında en az dört yılda bir ve buna ilave olarak zamana bağlı olmaksızın Komitenin talep etmesi durumunda, Sözleşmenin gereklerinin yerine getirilmesi için alınan önlemler ve kaydedilen gelişmeler hakkında Komiteye sundukları kapsamlı rapor.

UÇAN SÜPÜRGE
KADIN İLETİŞİM VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ

facebook.com/ucansupurgeder
twitter.com/ucansupurgeder
instagram.com/ucansupurgeder
linkedin.com/company/ucansupurgeder
pinterest.com/ucansupurgeder

www.ucansupurge.org